

Bliskoznačnost u hrvatskome jeziku

Šimunić, Ena

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:989508>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

ENA ŠIMUNIĆ

BLISKOZNAČNOST U HRVATSKOME JEZIKU

Završni rad

Pula, 2021.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

ENA ŠIMUNIĆ

BLISKOZNAČNOST U HRVATSKOME JEZIKU

Završni rad

JMBAG: 0303086279

SMJER: Hrvatski jezik i književnost

KOLEGIJ: Leksikologija hrvatskoga standardnog jezika

MENTORICA: doc. dr. sc. Vanessa Vitković Marčeta

Pula, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ena Šimunić, kandidatkinja za prvostupnicu hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije korišten za drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Ena Šimunić

U Puli, 16. rujna 2021.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Ena Šimunić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositeljica prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Bliskoznačnost u hrvatskome jeziku koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenog, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Student

Ena Šimunić

U Puli, 16. rujna 2021.

SAŽETAK

U radu se govori o bliskoznačnosti, odnosno o sinonimiji i o paronimiji. Prvo poglavlje nosi naslov Hrvatski jezik i u njemu se govori općenito o hrvatskome jeziku, o njegovom podrijetlu, narječjima od kojih se sastoji i na kraju se govori o njegovoj standardizaciji. Također se govori o tome da standardni jezik treba neprestano učiti jer se on ne stječe rođenjem, a isto tako ga se treba neprestano proučavati jer funkcionira kao organ. U drugom se poglavlju dalje govori o leksikologiji, odnosno o jezikoslovnoj disciplini koja se bavi istraživanjem, opisivanjem i teorijskim analiziranjem leksema. Nadalje se govori o bliskoznačnosti i kratko uvodi u odnose koji se smatraju bliskoznačnima, a o kojima će dalje biti riječ. Prvi odnos koji se spominje i detaljnije razmatra je sinonimija, daje se njezina definicija, kao i definicija sinonima, njihova podjela i kriteriji po kojima se određuje je li neka riječ sinonim ili ne. Nakon toga detaljnije se razmatraju paronimija i paronimi, također se daje definicija paronimije i paronima, njihova podjela i kriteriji po kojima se neka riječ smatra paronimom. Na samom se kraju rada govori o desinonimizaciji koju smatramo jednim od načina nastanka paronima, a oni nastaju raspadom sinonima.

Ključne riječi: sinonimija, sinonimi, paronimija, paronimi, bliskoznačnost, bliskoznačnice, istoznačnice, leksikologija

SUMMARY

The paper discusses partial synonymy, ie synonymy and paronymy. The first chapter is entitled Croatian language and it talks about the Croatian language in general, its origin, the dialects it consists of and at the end it talks about its standardization. It also argues that the standard language should be constantly learned because it is not acquired by birth, and also that it should be constantly studied because it functions as an organ. The second chapter further discusses lexicology, ie the linguistic discipline that conducts research, descriptions, and theoretical analysis of lexemes. Furthermore, the paper discusses partial synonymy and briefly introduces the relations that are considered partial synonyms, which will be discussed later. The first relation that is mentioned and discussed in more detail is synonymy, its definition is given, as well as the definition of synonyms and their division and criteria by which it is determined whether a word is a synonym or not. After that, the paper discusses paronymy and paronyms in more detail, the definition of paronymy and paronyms is also given, as well as their division and criteria by which a word is considered a paronym. At the very end of the paper, it discusses desynonymization, which is considered to be one of the ways in which paronyms are formed, they are created by the breakdown of synonyms.

Key words: Synonymy, synonyms, paronymy, paronyms, partial synonymy, partial synonyms, lexicology

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. HRVATSKI JEZIK	3
2.1. Leksikologija.....	4
3. BLISKOZNAČNOST	5
4. BLISKOZNAČNI ODNOSI	7
4.1. Bliskoznačnost kao dio sinonimije.....	7
4.2. Pokušaji definiranja bliskoznačnosti kao zasebne pojave.....	16
5. SINONIMNI ODNOSI	20
5.1. Posuđenice.....	20
5.2. Strane riječi.....	20
5.3. Arhaizmi.....	22
6. VRSTE SINONIMA	24
6.1. Okazionalni sinonimi.....	24
6.2. Frazemski sinonimi.....	24
6.3. Tvorbeni sinonimi.....	25
6.4. Kontaktni sinonimi.....	26
6.4.1. Dijalektizmi.....	27
6.4.2. Vulgarizmi i eufemizmi.....	28
6.4.3. Žargonizmi.....	28
7. PARONIMSKI ODNOSI	30
7.1. Paronimi.....	31
7.1.1. Kriteriji.....	32
7.1.2. Podjela paronima.....	33
7.2. Desinonimizacija.....	35
8. PRIMJERI BLISKOZNAČNOSTI U OVOME RADU	36
9. ZAKLJUČAK	38
10. LITERATURA	39

1. UVOD

U ovome ćemo se radu baviti definiranjem bliskoznačnosti i pristupima autora koji su se njome bavili. Prilikom bavljenja bliskoznačnošću, nailazimo na mnoge probleme koji se dotiču grananja i pokušaja objašnjavanja sinonima, a to je podjela na prave i neprave sinonime, na potpune i nepotpune. Nadalje, pojavljuje se i pitanje postoje li uopće sinonimi i istoznačnice. Mnogi smatraju kako leksemi moraju ispunjavati puno više kriterija nego što se misli da bi činili sinonimski par ili niz. Rad se bavi pogledom na razna razmišljanja o ovoj vrsti problematike. Navode se razna, potkrijepljena, stajališta od kojih je svako to stajalište ponudilo i rješenje.

U prvome poglavlju posvetit ćemo se hrvatskome jeziku na općenitoj razini, ali i obraditi neke osnovne pojmove koji su nam važni za temu rada. Jedno potpoglavlje u prvomu poglavlju posvetit ćemo leksikologiji kao grani jezikoslovlja koja se konkretno bavi bliskoznačnošću.

U sljedeća dva poglavlja bavit ćemo se bliskoznačnošću i bliskoznačnim odnosima tako što ćemo istaknuti prinose autora relevantnih za ovo područje. Iznijet ćemo važne teorije i podjele, ali i neke njihove manjkavosti. Što se tiče bliskoznačnih odnosa, proučavat ćemo bliskoznačnost kao dio sinonimije i bliskoznačnost kao zasebnu pojavu, a posvetit ćemo se i okazionalnim, frazemskim i tvorbenim sinonimima.

Nakon toga slijedi poglavlje naslovljeno *Sinonimi na leksičkoj razini*, koje govori o odnosu standardnojezičnica i stranih izraza te standardnojezičnica i zastarjelica. Jezikoslovci se ne mogu usuglasiti oko toga treba li odnos standardnojezičnice i stranog izraza te standardnojezičnice i zastarjelice smatrati sinonimnim. Zatim ćemo se posvetiti kontaktnim sinonimima. Kao što i samo ime govori, tom se tematskom cjelinom nastoje razgraničiti podvrste kontaktne sinonimije kao što su dijalektizmi, vulgarizmi i žargonizmi. Posvetit ćemo se i paronimiji, paronimima, kriterijima po kojima leksemi mogu ili ne mogu biti promatrani kao paronimi i podjelom paronima. Pri samome kraju rada pozabavit

ćemo se desinonimizacijom i pokušati dokućiti koliko su sinonimski odnosi ćvrsti, odnosno jesu li i u kojoj mjeri podložni promjenama.

Zadnje poglavlje ostavit ćemo za neke bliskoznaćne parove koji su nametnuli tijekom same izrade ovoga završnog rada i koji su nametnuli neke određene nedoumice – u kolikoj su mjeri zamjenjivi i kada je bolje koristiti se kojim od njih.

2. HRVATSKI JEZIK

Hrvatski jezik potječe iz zapadnojužnoslavenske podskupine u slavenskoj grani indoeuropske jezične porodice i samim time je slavenski jezik, a razvio se iz praslavenskoga jezika. Danas više od 5,5 milijuna stanovništva upotrebljava hrvatski jezik kao materinski jezik. Osim u Republici Hrvatskoj, kao službeni jezik hrvatski se upotrebljava i u ostalim državama poput Bosne i Hercegovine, a njime se također služe i pripadnici raznih hrvatskih etničkih i jezičnih manjina u državama u kojima žive pripadnici hrvatske jezične zajednice. Hrvatski jezik obuhvaća standardni, odnosno književni jezik te sve narodne govore kojima se Hrvati služe.¹

Barić u svojoj gramatici smatra da se „današnji hrvatski jezik sastoji od tri narječja: čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga, od kojih najveće područje zauzima štokavsko narječje. Podloga suvremenom hrvatskom književnom jeziku su novoštokavski govori, ali u njegovu razvoju sudjelovali su i svi ostali (čakavsko i kajkavsko narječje, te staroštokavski slavonski i istočnobosanski dijalekt).“²

Hrvatski jezik kakav danas poznajemo počeo se standardizirati još u XVIII. stoljeću da bi se narod triju narječja međusobno lakše sporazumijevao i da bi službena komunikacija poprimila jedinstven i funkcionalan oblik. Najveći pomak u standardizaciji hrvatskoga jezika odvio se krajem XIX. stoljeća, a samostalan i prirodan jezični razvoj koji je neovisan o političkim, društvenim i ostalim pritiscima hrvatski je jezik stekao tek osamostaljenjem Republike Hrvatske. Hrvatski standardni jezik ne stječe se rođenjem, već se mora učiti i to tijekom cijeloga života, a isto tako ga se treba neprestano proučavati jer funkcionira kao organizam koji stalno raste.³ Jedna od grana jezikoslovlja koja se bavi proučavanjem jezika, odnosno leksema u jeziku je i leksikologija.

¹O hrvatskome jeziku, <http://ihjj.hr/stranica/o-hrvatskome-jeziku/26/>, posjećeno: 30. srpnja 2021.

²Barić, E. i dr. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb. 2005., str. 10.

³O hrvatskome jeziku, <http://ihjj.hr/stranica/o-hrvatskome-jeziku/26/>.

2.1. Leksikologija

Najopćenitija je definicija leksikologije da je ona jezična disciplina koja se bavi proučavanjem leksika. Konkretnije, leksikologija proučava način razvoja leksika, odnose leksika s izvanjezičnom stvarnošću i sintagmatske odnose leksika.⁴ Iako se svi jezikoslovci ne slažu oko toga što uopće spada u područje leksikologije, Tafra tvrdi da se ipak većina autora slaže da homonimija, sinonimija, antonimija, hiponimija, paronimija, itd. spadaju pod leksikološka proučavanja jer se leksikologija bavi i semantično-paradigmatskim odnosima leksičkih jedinica.⁵

S obzirom na to da se bliskoznačnost veoma često dovodi u vezu sa sinonimijom, pa i s paronimijom, ona je također dio leksikologije te će biti opisana u sljedećim poglavljima. Nadalje, Tafra navodi da sinonimija, „od svih leksičko-semantičkih odnosa oduvijek privlači najviše pozornosti mnogih istraživača raznih profila.“⁶ Međutim, također tvrdi da je, unatoč prethodnoj rečenici, i sama sinonimija još nedovoljno istražena te joj nije posvećeno mnogo teorijskih radova, kao što je i općenito slučaj za leksikologiju, koja je zanemarena u odnosu na istraživanja u fonologiji i morfologiji.⁷

Tafrinu tezu potvrđuje i Petrović te tvrdi da su istraživanja o sinonimiji u hrvatskome jeziku divergentna i raspršena i da nedostaje jedna veća studija koja bi razložila teorije postavke o sinonimiji kao sustavu i učinila je predmetom ozbiljnih studija. Također, smatra da je teško biti siguran u pouzdanost nekoga leksikografskog priručnika jer nema čvrsto utemeljenoga uporišta i jasno razvijenih i opisanih metodoloških pristupa koji bi razjasnili sinonimiju.⁸

⁴Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 213-214.

⁵Isto, str. 213.

⁶Tafra, B.: „Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti.“ *Od fonologije do leksikologije*: Zbornik radova u čast Mariji Turk. Stolac, Diana (ur.). Rijeka. Sveučilište u Rijeci: Filozofski fakultet. 2018., str. 216.

⁷Tafra, B.: *Jezikoslovna razdvojba*. Matica hrvatska. Zagreb. 1995., str. 17.

⁸Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 2005., str. 121.

3. BLISKOZNAČNOST

Istraživanja o bliskoznačnosti još su rjeđa nego istraživanja o sinonimiji, a razlog je tomu što se bliskoznačnost veoma često pojednostavljuje i opisuje tek kao podvrsta sinonimije. Ako je sinonimija zanemarena od jezikoslovaca, jasno je da će se to dogoditi i s bliskoznačnošću, a još je teže pomisliti da će je netko promatrati neovisno i zasebno od sinonimije. Međutim, i ta se problematika polako otvara te su mišljenja sve više podijeljena.

Veze bliskoznačnosti sa sinonimijom i paronimijom donose određene probleme kod jezikoslovaca, koji imaju oprečna mišljenja o definiranju bliskoznačnosti, ali i istoznačnosti. Tafra smatra da istoznačnost zapravo ne postoji, tj. da ne postoje dvije ili više riječi koje mogu imati apsolutno i potpuno jednako značenje. Moguće je da je to jedan od razloga zašto se bliskoznačnost povezuje sa sinonimijom; ako ne postoje istoznačnice, tada bliskoznačnice ostaju kao jedina kategorija koja se može povezati sa sinonimijom. Zbog negiranja istoznačnosti, smatra se čak da sinonimija uopće ne postoji te se ona u potpunosti negira. Međutim, kada se uzme u obzir većina teorijskih radova o sinonimiji, većina jezikoslovaca smatra da sinonimija postoji. Problem nastaje oko njezine složene tipologije, stalnih rasprava te uvođenja podvrsta sinonimije.⁹

Konkretnije, Šarić smatra da je bliskoznačnost tek podvrsta sinonimije i tvrdi da pod sinonime spadaju riječi istoga značenja, ali i one bliskoga ili sličnoga značenja.¹⁰ S takvim se mišljenjem slaže i Petrović i tvrdi da se sinonimija obično shvaća kao potpuna jednakost ili kao velika bliskost (sličnost). Međutim, Petrović također ukazuje na novija promišljanja o bliskoznačnosti koja je uvelike pojasnila Tafra.¹¹ Ona ne prihvaća takvo stajalište te isključuje bliskoznačnost kao vrstu istoznačnosti.¹² Budući da suglasnost i dalje ne postoji, dalje se u radu opisuje

⁹Tafra, B.: „Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti.“, str. 226.

¹⁰Šarić, Lj.: *Kognitivna lingvistika i sinonimija: teorija i leksikografska praksa*. Croatica et Slavica Iadertina 7 (2). 2011., str. 305 – 325.

¹¹Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 122.

¹²Tafra, B.: *Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti*. 2018., str. 226.

bliskoznačnost kao dio sinonimije, a zatim bliskoznačnost koja se promatra i analizira neovisno o sinonimiji.

4. BLISKOZNAČNI ODNOSI

Tema o kojoj govori ovo poglavlje veoma je komplicirana i još uvijek nedovoljno istražena. Razlike u shvaćanju sinonimije i bliskoznačnosti toliko su velike da se kreću od potpunoga negiranja sinonimije pa do toga da je bliskoznačnost potpuno ovisna o sinonimiji i da je njezin sastavni dio. Zbog ogromnih se oscilacija nameće pitanje je li uopće korisno progovarati o odnosu bliskoznačnica i istoznačnica. Međutim, Tafra smatra da je to potrebno iz dvaju razloga. Prvi je taj što je u hrvatski školski program puno toga uvršteno pod pojmom homonimije i što se takva zabluda treba odagnati i prepraviti. Drugi je razlog taj što postoji znanstvena potreba za teorijskim objašnjenjem sinonima i bliskoznačnica i potreba da se iznesu sva različita stajališta i uz pomoć njih dođe do jednoga zajedničkog rješenja.¹³

4.1. Bliskoznačnost kao dio sinonimije

Iako se, prema Samardžiji, „sinonimija često definira kao semantički odnos između dvaju ili više leksema koji pripadaju istoj vrsti riječi i imaju različite izraze, a sadržaji im se podudaraju djelomično ili potpuno,“¹⁴ takva je definicija podložna modifikaciji i promišljanju, a osobito dio koji govori o djelomičnome podudaranju sadržaja. Međutim, da bi se definicija mogla preispitati, potrebno je reći nekoliko riječi više o sinonimiji.

U knjizi *Od riječi do rječnika* za sinonimiju se rabi i naziv istoznačnost i ona se smatra rezultatom povijesnoga razvoja jezika, a konkretno u hrvatskome jeziku sinonimija se smatra rezultatom najprije tronarječnoga prožimanja i kulturnoga doticanja s drugim jezicima i ona se nalazi u svim prirodnim jezicima. Tafra tvrdi da

¹³Isto, str. 216.

¹⁴Samardžija, M. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. Udžbenik za 4. razred gimnazije. Školska knjiga. Zagreb. 1995., str. 17.

se u hrvatskim udžbenicima često nalaze primjeri za istoznačnost i bliskoznačnost, koje smatramo podvrstama sinonimije.¹⁵

Sinonimija se može promatrati s dvije razine, a to su paradigmska i sintagmatska. Promatramo li je s paradigmske razine, tada je riječ o sinonimiji kao pojavi u sustavu, a s druge strane, ako je promatramo sa sintagmatske razine, onda je promatramo kao pojavu u kontekstu, odnosno kao ostvarenje sustava. Isto tako, u paradigmskome odnosu nalazi se leksem uz koji stoje svi leksemi koji bi ga mogli zamijeniti u kontekstu, a u sintagmatskome odnosu također stoji leksem sa svim leksemima s kojima se zajedno pojavljuje u kontekstu.¹⁶

Lekseme, kada govorimo o sinonimiji kao paradigmskome odnosu u kojem se oni smatraju istovrijednicama pa čak i istoznačnicama, susrećemo na tri razine za koje ćemo u nastavku navesti primjere radi lakšega shvaćanja svake razine. Prva se razina odnosi na sinonimiju između dvaju ili više leksema, npr.: *siromaštvo – bijeda – jad – neimaština – patnja – žalost – nevolja*. *Siromaštvo* možemo shvatiti kao jednu vrstu *jada* ili *nevolje*, ali isto tako *siromaštvo* u ekonomskome smislu podrazumijeva *jad* i *nevolju* i svakako su u tom kontekstu navedeni leksemi bliskoznačnice, iako *jad* i *nevolja* imaju dosta šire značenje od značenja leksema *siromaštvo*. Jednako vrijedi i za ostale navedene primjere. Dakle, mogu se upotrebljavati jedni umjesto drugih i imati blisko značenje, no nisu univerzalno zamjenjivi.¹⁷

Kada govorimo o drugoj razini, onda govorimo o sinonimiji između riječi i perifraze (njezine definicije) ili između dvaju složenih izraza, ako oni nisu fraze, npr.: *Zagreb – glavni grad Republike Hrvatske* ili *jezikoslovlje – znanost o jeziku*. Perifraze se često upotrebljavaju umjesto jedne riječi da bi se izbjegla monotonija u jezičnoj produkciji, bilo pisanoj ili govornoj. Dakle, autor teksta ili govornik radije bira perifrazu umjesto jedne riječi da bi svoju jezičnu produkciju učinio što dojmljivijom i izbjegao nepotrebno ponavljanje iste riječi. Također, perifrazu je

¹⁵Tafra, B.: „Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti.“, str. 216.

¹⁶Tafra, B.: „Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti.“, str. 217.

¹⁷Blaževac K., Vajs N.: *Sinonimija i jednojezični rječnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 1999., str. 51.

zgodno upotrebljavati u slučajevima kada je neka riječ pomalo nezgodna ili neprimjerena pa u tom slučaju perifraza pomalo ima funkciju eufemizma, a u svrhu neke korektnosti.¹⁸

Na kraju, treća se razina odnosi na sinonimiju između dvaju iskaza ili između dviju rečenica, npr.: *molim te da ne govoriš – budite ljubazni pa zašutite*. Ovakva sinonimija funkcionira isključivo na sintaktičkoj razini. Nadalje, sinonimi se definiraju kao riječi koje imaju različit izraz i podrijetlo, ali sadrže isto ili barem blisko značenje, koje, prema Simeonu „služi za razlikovanje stanovitih smisaonih (ili stilskih) nijansa.“¹⁹ To su dvije ili više riječi, a važno je naglasiti da dolaze iz istoga jezika. Dva leksema između čijih sadržaja postoji takav semantički odnos djelomične ili potpune podudarnosti nazivaju se sinonimski par. Međutim, i dalje nije potpuno razgraničeno mogu li u takve parove ulaziti riječi koje pripadaju dijalektu ili žargonu. Stoga se čini da još uvijek nisu točno utvrđeni jezični okviri u kojima je moguće ostvariti sinonimiju.

Kada se u semantičkome odnosu potpune podudarnosti nađu tri ili više leksema, tada govorimo o sinonimskome nizu. Tafra tvrdi da su sinonimni nizovi često podložni subjektivnosti i da svaki čovjek može imati svoj osobni rječnik sinonima. Stoga su sinonimni nizovi veoma promijenjivi i nestalni, mogu se širiti, suziti ili nestati. Budući da sinonimni nizovi nisu binarni, već sadrže barem tri riječi, ovdje se pojavljuje još veća šansa da te riječi neće imati potpuno jednako, već samo blisko značenje.²⁰ Međutim, o bliskoznačnosti izvan sinonimije govorit ćemo u idućem potpoglavlju.

Sinonimi kao pojedinačni leksemi imaju svoje značenje, ali sadrže i nesamostalne semantičke elemente. Vrlo se često kao osnovni kriterij za određivanje sinonimičnosti leksičkih jedinica uzima podudarnost u kontekstu, a umjesto toga je važnije utvrditi kakvo mjesto zauzimaju u leksičkome sustavu.

¹⁸Isto.

¹⁹Simeon, R.: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Matica Hrvatska. Zagreb. 1969., str. 378.

²⁰Tafra, B.: *Bliskoznačni odnosi u leksiku*. Filologija, (26). 1996., str. 77.

Istoznačnost se očitava podudaranjem denotativnoga²¹ i konotativnoga²² značenja te odgovarajućim priopćajnim, komunikacijskim i uporabnim vrijednostima.

Većina autora sinonime dijeli vrlo jednostavno, na prave i neprave, potpune i nepotpune, morfološke i leksičke, istoznačnice i bliskoznačnice, dok Težak i Samardžija nude složenije podjele sinonima.

Težak sinonime dijeli u pet skupina. Prvu skupinu čine pravi sinonimi odnosno istoznačnice koji funkcioniraju na istoj standardnojezičnoj i stilskoj razini. Kao primjere navodi sljedeće: *iako – premda, brz – hitar, dobrotvor – dobročinitelj, brinuti se – skrbiti se, drag – mio, krasan – divan, kvar – šteta, pijetao – kokot, svršetak – kraj*. U drugu skupinu pripadaju sličnoznačnice, npr.: *psovati – kleti, hladan – studen, lud – bezuman, gaj – dubrava, musti – dojeti*. Treću skupinu čine varijantni sinonimi kao što su: *zrak – vazduh, nepovrediv – neprikosnoven, utjeloviti – ovaplotiti, zanemariti – prenebregnuti*. U četvrtu skupinu Težak svrstava tuđice: *naglasak – akcenat, stvaran – realan, stvarati – kreirati*. Petu odnosno posljednju skupinu čine tvorbeni sinonimi koji su odobreni normom hrvatskog standardnog jezika, što znači da se mogu koristiti u svim funkcionalnim stilovima. Slijede neki primjeri tvorbenih sinonima: *gledatelj – gledalac, poštovati – poštivati, komu – kome, lakog – lakoga, čim – čime*.²³

U ovoj je Težakovoj podjeli sinonima teorijska struktura čvrsta i ima smisla, a nasuprot njoj primjeri koji su dani uz pojedinu podjelu su nekompetentni jer istoznačnice i sličnoznačnice ne prikazuje, odnosno ne razlikuje ih na pravi način. Petrović tvrdi da Težak nije jasno opisao kriterije po kojima se razlikuju istoznačnice i sličnoznačnice te da takva podjela sinonima ima dosta slabih točaka.²⁴

Naime, Težak daje dva primjera od kojih jedan ima jedno značenje, a njegov par ima potpuno drugo značenje, a ne slično kao što on navodi. Kao primjer navodi se par *musti* i *dojeti*. Težak je ovu podjelu radio devedesetih godina prošloga

²¹Osnovno značenje.

²²Preneseno značenje

²³Težak, S.: *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Globus. Zagreb. 1990., str. 55.

²⁴Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 124.

stoljeća kada su se hrvatski i srpski poimali varijantama, što u današnje vrijeme nije prihvatljivo i takva podjela danas više ne postoji, odnosno nema joj mjesta. Manjkava je i podjela *tuđice* zato što su tuđice vrsta posuđenica, a neki od primjera koje Težak navodi (npr. *akcenat*) iako jesu posuđenice, u normi hrvatskoga standardnoga jezika ipak pripadaju kontaktnim²⁵ sinonimima.

Jednako tako, upitni su mu i primjeri tvorbenih sinonima (npr. *lakog* i *lakoga*) jer većina njih ne pripada sinonimima, već su to samo gramatičke varijante, odnosno dva oblika istoga leksema.

Drugi autor koji je napravio složeniju podjelu sinonima jest Samardžija te se smatra da je bolje držati se njegove podjele zbog poteškoća i nedosljednosti u Težakovoj podjeli.²⁶ Samardžija sinonime dijeli prema zamjenjivosti u kontekstu (metodom supstitucije potrebno je pronaći odgovarajuću riječ koja će biti dio sinonimnoga para, a nakon toga je potrebno odrediti odnose u sinonimskome paru te na temelju podudaranja u kontekstu odrediti jesu li odabrani sinonimi potpuno jednakoga ili samo bliskoga značenja) i prema prepoznatljivosti u kontekstu. Prema zamjenjivosti u kontekstu sinonimi mogu biti: istoznačnice – sinonimi koji su u potpunosti zamjenjivi u bilo kojem kontekstu i bliskoznačnice – sinonimi koji su samo djelomično zamjenjivi, odnosno samo u nekim kontekstima.²⁷

Istoznačnice su sinonimi koji su međusobno zamjenjivi u svim kontekstima. Kao primjer istoznačnica Samardžija navodi lekseme *muzika* i *glazba*, te ističe da između tih leksema nema ograničenja kada je posrijedi upotreba jer se opseg sadržaja leksema *muzika* u potpunosti podudara s opsegom sadržaja leksema *glazba* i ta su dva leksema međusobno zamjenjiva u svim kontekstima.²⁸ U *Hrvatskome jezičnome savjetniku* konstatira se da nema potpunih istoznačnica u jeziku. Ako u jeziku postoje dva izraza (označenika), najčešće ne znače potpuno jednako (nemaju istu denotaciju). Čak i ako znače, onda imaju različitu konotaciju ili uporabnu vrijednost. Ako dva izraza imaju isto značenje i ako su upotrebljivi u

²⁵O njima će biti riječ u poglavlju *Paronimski odnosi*.

²⁶Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 124-125.

²⁷Samardžija, M.: *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. 1995., str. 15-16.

²⁸Isto.

istome značenju u svakome kontekstu, jedan je od njih suvišan u jeziku. Stoga, najčešće jedan istoznačni naziv nestane iz jezika ili se istoznačnim nazivima značenje razjednači ili dobiju drukčiju stilsku vrijednost.²⁹

Kada govori o bliskoznačnicama, Samardžija jasno postavlja kriterije za njihovo definiranje – to su sinonimi koji su zamjenjivi samo u nekim kontekstima, koji imaju različit opseg sadržaja, od kojih jedan pripada hrvatskome standardnom jeziku, a drugi područno obilježenome leksiku ili od kojih jedan pripada hrvatskome standardnom jeziku, a drugi razgovornomu jeziku ili žargonu. Za primjer navodi leksem *muž* čiji sadržaj čine četiri značenja: *oženjen muškarac*, *odrastao muškarac*, *hrabar čovjek* i *seljak*. Za sadržaj leksema *suprug* postoji samo jedno značenje: *oženjen muškarac*.³⁰

U drugoj podjeli, prema prepoznatljivosti u kontekstu Samardžija razlikuje: općejezične ili samostalne i kontekstualne ili individualne, standardnojezične i nestandardnojezične sinonime.

Općejezični ili samostalni sinonimi su oni koje govornici nekoga jezika (u ovom slučaju hrvatskoga) prepoznaju izvan konteksta. Kao primjer Samardžija navodi leksem *šoder* koji označava sitan kamen i prepoznatljiv je izvan konteksta. Kontekstualne ili individualne sinonime možemo objasniti kao sinonime koji su za govornike nekoga jezika prepoznatljivi samo unutar određenoga konteksta. Ovdje su za primjer navedeni leksemi *pjesnici* i *čuđenje* koji nikako nisu prepoznatljivi kao sinonimi svim govornicima hrvatskoga jezika, nego onima koji se bave književnošću na bilo koji način.³¹

Standardnojezični sinonimi su oni kod kojih jedna od riječi u sinonimome paru pripada standardnome jeziku, npr.: *jedinica* i *poludjeti*. Nestandardnojezični sinonimi su oni kod kojih drugi parnjak pripada nestandardnome jeziku. Kao primjere navodi lekseme *komad* i *pošiziti*.

²⁹Barić, E. i dr.: *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 1999., str. 296.

³⁰Samardžija, M.: *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. 1995., str. 15-16.

³¹Isto.

Opisivanje svakoga sinonimnoga polja vrlo je važno i smatra se najpotrebnijom prilikom razlikovanja sinonima. To opisivanje obavlja se uz pomoć vlastite specifične strukture određenoga sinonima, a važnu ulogu tu ima i osobit metajezik.

Sinonimna polja se u sustavu mogu trojako strukturirati: pojedina polja imaju djelomično razlikovnu strukturu (*debeo, pretio, punašan*), istom se definicijom mogu opisati i druga polja, a njihova se struktura temelji na jezičnome raslojavanju tako da su neki članovi obilježeni (*lud, nerazuman, čuknut, udaren*), većina sinonimnih polja ima djelomično razlikovnu strukturu i djelomično utemeljenu na jezičnome raslojavanju. Takva se polja provjeravaju zamjenjivošću u kontekstu i opisuju se kolokacijskom analizom.³² U kolokacijskoj analizi računalom se formalno određuju i pronalaze posebni leksički odnosi zasnovani na očekivanome međusobnom pojavljivanju leksičkih jedinica. Drugim riječima, prisutnost određene leksičke jedinice pretpostavlja vjerojatnost neslučajnoga pojavljivanja druge/drugih leksičkih jedinica. Ono što se izlučuje kolokacijskom analizom jesu leksičke jedinice i s njima povezana leksikografska značenja (*lexicographic sense*), kao i distribucija lingvističkih oblika i njihovih značenja, pa je tako dobiveno značenje zanimljivo i lingvistima. Kod ovoga tipa razlikovanja sinonima bitna je sintagmatska razina.³³

Nadalje, Babić navodi dvije vrste sinonima; jedna su od njih bliskoznačnice, koje on još naziva i sličnoznačnicama. To su sinonimi koji imaju blisko ili slično značenje i on tu navodi primjere *ohol* i *ponosan*. Baš iz razloga što imaju blisko značenje, on tu vrstu sinonima još naziva i *nepravim sinonimima*. Iako iz napisanoga vidimo da Babić i dalje bliskoznačnice tretira kao vrstu sinonima, a ne kao zasebnu kategoriju, ipak je korištenje naziva *nepravi sinonim* već dovoljan razlog da se počne promišljati o tome kako bliskoznačnice nemaju toliko veze sa sinonimima kao što se često govori. Ako nešto nije pravo, onda je očigledno da to nešto ne spada u određenu kategoriju. Stoga, ako se bliskoznačnice smatraju

³²Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 127.

³³Pritchard, B.: *O kolokacijskom potencijalu rječničkog korpusa*. *Filologija* 30-31. 1998., str. 291.

nepravim sinonimima, jasno je da ih je potrebno svrstati u drugu kategoriju, promatrati i izučavati odvojeno od sinonima, tj. istoznačnica.³⁴

Petrović u knjizi *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku* navodi da se u hrvatskome standardnome jeziku razlikovnost među sinonimima može podijeliti u četiri kategorije. Prva se kategorija odnosi na sinonime od kojih jedan ima opće, a drugi specificirano značenje. U drugu kategoriju spadaju sinonimi od kojih jedan ima širu ekstenziju. Treću kategoriju čine sinonimi od kojih je jedan funkcionalnostilski obilježen, područna bi se i vremenska obilježnost trebale izuzeti, ali uporaba sinonima u leksičkome sustavu hrvatskoga jezika pokazuje suprotno, kao i uporaba sinonima u kontekstu jer u hrvatskome standardnome leksičkome sustavu sinonimi nisu *kašika/žlica* ili *ručnik/šugaman*, ali u leksiku hrvatskoga jezika jesu. Na kraju, u četvrtu kategoriju Petrović svrstava sinonime od kojih jedan pripada stručnome, a drugi općeuporabnome leksiku.³⁵

Međutim, važno je reći da i dalje ne postoje jasno utvrđeni kriteriji po kojima bi se takvi odnosi razgraničavali od onih koji to nisu i radi toga su i donja i gornja granica sinonimnoga polja neučvršćene. Sinonimni odnos pojavljuje se kod konkretnih i kod apstraktnih leksema, a najčešće se pojavljuje kod imenica, pridjeva i glagola te rijetko kod priloga. Konkretni leksemi svoj sinonimni par jako rijetko pronalaze u standardnome jeziku. Kod leksema koji označavaju nešto apstraktno više je sinonima, nego kod onih koji označavaju nešto konkretno.

Petrović tvrdi da „istost značenja dvaju ili više leksema mora biti jednaka za sve pripadnike jedne jezične zajednice, u protivnom oni nisu sinonimi. To znači da se sinonimi mogu prepoznati neovisno o kontekstu i tada se o njima govori kao o općejezičnim (samostalnim ili izvankontekstualnim) sinonimima.“³⁶

Sinonimija je kao leksička pojava privukla pozornost brojnih znanstvenika, odnosno istraživača koji su iznosili različita mišljenja o njoj. Tako Ufimceva smatra da je ona bitna za strukturnu organizaciju teksta, dok Lyons ima suprotno

³⁴Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 223.

³⁵Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 127-128.

³⁶Isto, str. 128.

mišljenje.³⁷ Međutim, još je jednom važno naglasiti da je danas relativno malo radova u kojima se može pronaći teorijski opis sinonimije. U današnjim radovima najčešće se, kada je riječ o sinonimiji, primjećuje strukturalistički pristup značenju i zastupljenost postavaka ruskih semantičara. S obzirom na to, sinonimija se može shvatiti na dva načina. Možemo je shvatiti kao potpunu jednakost ili kao veliku bliskost, odnosno sličnost. Tako su u svakodnevnu uporabu ušli nazivi *istoznačnica* i *bliskoznačnica* za označavanje istosti i bliskosti, odnosno sličnosti značenja.³⁸

Ono što se zaključno može reći o navedenim definicijama i objašnjenjima sinonimije i sinonima jest da je i dalje dosta uvriježeno mišljenje da sinonimi nisu samo riječi koje imaju potpuno jednako značenje, već da se sinonimima smatraju i riječi koje imaju blisko značenje. S jedne strane postoje istoznačnice, koje se još nazivaju i potpunim sinonimima te su to sinonimi koji su međusobno zamjenjivi u svim kontekstima. Njih je u hrvatskome jeziku jako malo i uglavnom su to sinonimski parovi od kojih je jedan parnjak hrvatski leksem, koji prema normi hrvatskoga standardnog jezika ima prednost, a drugi je posuđenica.

Tafra u svome radu navodi kako kandidati za sinonime moraju zadovoljiti kriterij identičnosti. Lakše je razlučiti i naći će se više istomišljenika oko onoga što je identično, ako su dane riječi konkretni pojmovi i njihovi nazivi. Tako su, primjerice, *računalo* i *kompjuter* sinonimi jer im je denotat isti i svrstavamo ih u istoznačnice jer su međusobno zamjenjivi u svim kontekstima. Za razliku od toga, kada je riječ o apstraktnim pojmovima, bit će teže razlučiti označavaju li oni isti pojam ili ne označavaju i tu Tafra kao primjer navodi lekseme *smion* i *hrabar*.³⁹

Uz istoznačnice, bliskoznačnice se također često smatraju podvrstom sinonima. S obzirom na to da se bliskoznačnice nazivaju *nepravim sinonimima* ili *kvazisinonimima*⁴⁰ postavlja se pitanje je li to doista tako i jesu li bliskoznačnice zapravo potpuno zasebna skupina koja nema nikakve veze sa sinonimima.

³⁷Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 214.

³⁸Isto.

³⁹Isto, str. 221.

⁴⁰Isto, str. 222.

4.2. Pokušaji definiranja bliskoznačnosti kao zasebne pojave

Tafra objašnjava da su, nazivom bliskoznačnost, jezikoslovci obuhvatili tri vrste semantičkih odnosa među riječima, a to su sinonimičnost među pojedinim značenjima višeznačnica, potom sinonimičnost među leksemima koji nisu zamjenjivi u svim kontekstima zbog semantičkih i sintaktičkih prepreka u njihovoj leksičkoj spojivosti ili zbog različitih konotativnih značenja, ali i sličnosti ili bliskosti značenja pojedinih riječi te treća, a ujedno i zadnja vrsta odnosa koja se smatra kvazisinonimijom. Upravo se taj treći odnos najčešće smatra bliskoznačnošću, dok se prve dvije vrste odnosa odnose na sinonimiju. S time da bi se u drugoj vrsti odnosa sinonimiju trebalo shvatiti malo šire, odnosno shvatiti da se ona ostvaruje u većini konteksta, a da samo u nekima postoje prepreke.⁴¹

Mnoštvo je autora dalo svoju definiciju bliskoznačnica. Samardžija je za definiranje bliskoznačnica postavio jasne kriterije. On nam daje definiciju da su to riječi koje su zamjenjive samo u nekim kontekstima, koji imaju različit opseg sadržaja, od koji jedan pripada standardu, a drugi područno obilježenome leksiku te od kojih jedan pripada standardu, a drugi razgovornome jeziku ili žargonu.⁴²

Kao savršen prikaz Samardžijine definicije možemo navesti primjer triju leksema: *naraštaj*, *generacija*, *pokoljenje*. Leksem *generacija* može se koristiti u svim kontekstima jer se on upotrebljava i kada je riječ o ljudima i o životinjama i o proizvodima dok se ostala dva leksema ne mogu upotrebljavati u svim kontekstima jer ne zadovoljavaju sve uporabne kriterije. Tako se leksem *naraštaj* upotrebljava samo kada je riječ o ljudima i životinjama, a leksem *pokoljenje* samo kada je riječ o ljudima. Stoga ova tri leksema možemo nazvati bliskoznačnicama jer se ne mogu upotrebljavati u svim kontekstima nego samo u pojedinim.⁴³

⁴¹Isto.

⁴²Isto.

⁴³Isto.

Zanimljiva je definicija koju nudi Zgusta, koji smatra da su bliskoznačnice one riječi koje nemaju jednaku barem jednu od triju sastavnica značenja; to su denotacija, konotacija i upotreba. Samo apsolutni sinonimi mogu imati potpuno jednako sve tri sastavnice. To znači da bi se bliskoznačnicama smatrale riječi koje pripadaju različitim stilovima. Zgusta u svome radu vrlo često postavlja pitanje postoje li uopće sinonimi te govori kako je jako teško naći sinonimni niz u kojemu će leksemi toga niza pripadati istome stilu.⁴⁴

Iako Zgusta teorijski i dalje svrstava bliskoznačnice kao podvrstu sinonimije, također se može primijetiti i pomak u njihovu shvaćanju jer on navodi razlike koje postoje u stupnjevima identičnosti. Naime, on se za naziv *sinonimija* odlučuje samo kada želi opisati apsolutnu identičnost, dok bliskoznačnost ponekad naziva *bliskosinonimijom*, tj. sinonimijom u širem smislu riječi.

Tafra dodatno pojašnjava Zgustinu definiciju bliskoznačnica te nadodaje da riječi koje nemaju jednaku denotaciju ne mogu biti sinonimne te ne mogu imati ni jednaku upotrebu ni jednaku konotaciju. Iz toga proizlazi zaključak da su bliskoznačnice riječi koje imaju isto denotativno značenje, a različitu konotaciju i upotrebu.⁴⁵ Nadalje, pišući o bliskoznačnicama, ona dodatno naglašava da se bliskost može stupnjevat, dok stupnjevanje ne postoji kod sinonima (riječi ili imaju ili nemaju jednako značenje). Iz te naizgled jednostavne, ali veoma važne i pronicljive teze, proizlazi zaključak da bliskoznačnost zapravo nije podvrsta sinonimije, iako se često njome smatra te se takvo učenje pojavljuje i u školskim udžbenicima.⁴⁶

Jedan je od velikih problema shvaćanja sinonimije subjektivnost, koja je uvijek barem u nekoj mjeri prisutna. Ako netko dva pojma shvaća kao apsolutno identična, to ne znači da će se druga osoba s time složiti. Kad se uzme u obzir ta činjenica, jasno je da se veoma teško usuglasiti oko svih pitanja u vezi sa

⁴⁴Isto, str. 222-223.

⁴⁵Tafra, B.: *Bliskoznačni odnosi u leksiku*. 1996., str. 79.

⁴⁶Isto

sinonimijom, a još je teže to učiniti kada je u pitanju bliskoznačnost, koja je zbog svoje stupnjevitosti još više podložna subjektivnosti i različitim mišljenjima.

Na problem nailazimo i kod terminološke paradigme jer je naziv *istoznačnost* sinonim za *sinonim*, a u podjeli mu je podređenica, dok *bliskoznačnica* nema svoj sinonimni parnjak, odnosno internacionalizam. Možemo reći da postoje dva značenja u kojima se upotrebljava bliskoznačnost. Upotrebljava se kao vrsta istoznačnosti i kao zamjena za istoznačnost koja se ne priznaje. Tafra⁴⁷ navodi primjer *krave* i *koze* koje nam se mogu činiti bliske jer su domaće životinje, ali nisu slične, dok su za razliku od njih *ovca* i *koza* slične i po veličini i po načinu prehrane. Također navodi i primjer jednojajčanih blizanki koje su zasigurno slične, ali ne moraju biti bliske. To potvrđuje da se, kao i u životu, i u jeziku mogu uvidjeti granice između sličnosti i bliskosti.

Zaključno, prema Tafri, „naziv *bliskoznačnice* za vrstu sinonimije nema opravdanja jer za nju nema čvrstih kriterija.“⁴⁸ S obzirom na to da se jezikoslovci jako dugo vremena nisu mogli usuglasiti što je isto značenje, teško je očekivati da će se usuglasiti što je blisko. Mnogi se slažu da je sinonimija tema o kojoj se nikada neće svi jednoglasno složiti. Unatoč tome, ipak se, zahvaljujući novijim istraživanjima, može donijeti nekakav zaključak. Ono u čemu se većina jezikoslovaca slaže jest da sinonimija, odnosno istoznačnost postoji. Moguće je da će većina njih bliskoznačnicama smatrati sve riječi iz tvorbene porodice jer imaju barem jedno zajedničko značenjsko obilježje. Međutim, važno je zapamtiti da se više ne može tvrditi da su bliskoznačnice podvrsta sinonima, jer se bliskost može stupnjevati, dok sinonimija označuje istost i potpunu, apsolutnu jednakost koja nije podložna stupnjevanju.

Tafra tvrdi da je „bliskoznačnost sinonim za paronimiju, tj. za leksičko-semantički odnos dviju riječi iste vrste, iste tvorbene porodice, bliska značenja, ali međusobno isključive u istom kontekstu (npr. *mesni* / *mesnat*).“⁴⁹ Također, smatra

⁴⁷Tafra, B.: *Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti*. 2018., str. 225.

⁴⁸Isto.

⁴⁹ Isto, str. 226.

da su „bliskoznačnice najprimjereniji oblik za paronime jer su oni bliski izrazno i sadržajno zato što su istokorijenske riječi koje su djelomično podudarne izrazom i sadržajem te imaju jak potencijal zamjenjivosti zbog zvučkovne i značenjske bliskosti, ali se, za razliku od sinonima, u kontekstu isključuju i ne zamjenjuju.“⁵⁰

Ona isto tako tvrdi da se bliskoznačnost može odbaciti iz sinonimije, ako se odrede kontekstualni (semantički, sintaktički, morfološki, kolokacijski), pragmatički i drugi uvjeti za neutralizaciju razlika među sinonimima, dok hrvatski naziv *bliskoznačnost* odgovara izrazu *paronimija* zbog bliskosti izraza i sadržaja. Da bi se ta teza potkrijepila, u idućem će poglavlju biti nešto više riječi o paronimiji.⁵¹

⁵⁰Isto, str. 226.

⁵¹Isto, str. 227.

5. SINONIMNI ODNOSI

U ovome ćemo poglavlju promatrati posuđenice, strane riječi i arhaizme kao sinonime, odnosno promatrat ćemo njihov sinonimični odnos sa standardnim riječima.

5.1. Posuđenice

Ovdje je važno istaknuti naglasak autorice Petrović⁵² u kojem kaže da su posuđenice uz izvorne hrvatske riječi među najčešćim leksičkim osobitostima među sinonimičnim jedinicama u kontekstu. Tu se prvenstveno ističu internacionalizmi latinskoga i grčkoga podrijetla. Takve su riječi toliko ukorijenjene u uporabi i jezičnoj produkciji pa ih većina prosječnih korisnika hrvatskoga jezika više ne smatra posuđenicama. Uzmimo za primjer riječ *anagram* kojoj je standardnojezični ekvivalent *premetaljka* i postavimo pitanje koju od te dvije riječi češće čujemo u jezičnoj uporabi. Drukčija je situacija pri uporabi posuđenica za koje se može pretpostaviti da su dijelu korisnika hrvatskoga jezika manje poznati pa radije rabe domaću riječ da bi obavijest imala relevantnu semantičku vrijednost.

5.2. Strane riječi

Što se tiče odnosa hrvatskih i stranih riječi, Tafra ističe da je sinonimija semantička pojava unutar sustava jednoga jezika. Jasno je da, iako označavaju isti pojam, engleska riječ *spoon* i hrvatska riječ *žlica* nisu sinonimi. Manje je jasno jesu li sljedeći parovi sinonimi: *kašika* i *žlica*, *ortografija* i *pravopis*, *špajza* i *smočnica* i sl.⁵³ jer su posrijedi riječi koje su fonološki prilagođene normi hrvatskoga standardnog jezika.

⁵²Isto, str. 183-184.

⁵³Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 216-217.

Petrović ističe da se u jezičnoj uporabi kao sinonimični izrazi ne javljaju samo posuđenice koje su se više ili manje prilagodile hrvatskome jezičnom sustavu, već i strane riječi koje ne pripadaju hrvatskome jeziku, iako se u tekstovima mogu naći uglavnom iz stilističkih ili terminoloških razloga. Uz takve se izraze koji zadržavaju izvorni grafijski oblik kao istoznačnica u tekstu pojavljuje i riječ iz hrvatskoga jezičnoga sustava, ako takva riječ u sustavu postoji. Navodi sljedeći primjer: „Fast food ili brza hrana postao je dio naše svakodnevice. U užurbanome svijetu u kojemu živimo ponekad doista nema vremena za kuhanje ili spremanje nekog obroka. Jednostavnije je skoknuti do obližnjeg fast food restorana. Možemo li to izbjeći?“⁵⁴

Petrović navodi da uporaba stranih riječi u jezičnoj produkciji izvornoga govornika hrvatskoga jezika često može imati sociolingvistički razlog. Strani su izrazi, osobito anglizmi, najčešći u području bankarstva i općenito potrošačke industrije, ali i u području trgovine, sporta, u tehnici i znanosti. Takvi su izrazi u jezičnoj uporabi postali jednakovrijedni kao i hrvatski izrazi. Sinonimična je uporaba jedinica iz tih područja ljudske djelatnosti uglavnom motivirana govornikovom težnjom da slušatelju ili čitatelju ukaže na poznavanje teme o kojoj govori, što se u načelu odnosi i na pojam, “funkcija prestiža“.⁵⁵ Govoreći o sociolingvističkim razlozima uporabe stranih riječi u jezičnoj produkciji izvornih govornika hrvatskoga jezika, zgodno je istaknuti i mlade govornike ili pripadnike određenih supkultura koji radije biraju strane riječi nauštrb hrvatskih ekvivalenata. Tko god se imalo posveti slušanju mladih i urbanih govornika hrvatskoga jezika, može se uvjeriti u opravdanost navedene pretpostavke. U njihovoj se jezičnoj produkciji posebno ističu engleske riječi i izrazi, a ponekad zvuče kao da govore pola hrvatskim, a pola engleskim jezikom.

⁵⁴Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 186.

⁵⁵*Isto*, str. 186-187.

5.3. Arhaizmi

Tafra ističe da arhaizmi ne mogu biti u sinonimnome odnosu s nekom standardnom riječi. Kao razlog navodi to što je za postojanje sinonimije potrebno razgraničiti dijakroniju i sinkroniju. Ako se postave u sinonimni odnos riječi *puk* i *narod*, jasno je da to nisu sinonimi jer ne pripadaju istome jezičnome sustavu i ne poklapaju se na dijakronijskoj razini.

Riječi koje su postale dio pasivnoga leksika mogu se s vremenom ili uslijed neke potrebe vratiti u aktivni leksik. Kao primjere takvih riječi Tafra navodi: *brzoglas*, *svjetlopis*, *pismohrana* i *slovnica*. Te riječi imaju isto značenje kao i riječi *telefon*, *fotografija*, *arhiv* i *gramatika*, ali one nisu s njima u sinonimičnome odnosu dok god ponovno ne postanu dio aktivnoga leksika. S druge strane, oživljavanjem zastarjelica, a potiskivanjem aktivnih u pasivni sloj, uspostavlja se sinonimijski odnos koji se počinje ubrzo gubiti. Riječi *oficir*, *rezerva*, *budžet*, *opozicija* nestaju iz uporabe i kidaju se njihove tek uspostavljene sinonimne veze s riječima *časnik*, *pričuva*, *proračun*, *oporba*. Problem se može riješiti na taj način da mjerilo bude učestalost uporabe, vijek života neke riječi, određeni korpus tekstova ili neki drugi kriterij. Važno je da članovi sinonimnoga niza pripadaju jednomu jezičnomu sustavu u njegovu sinkronijskome presjeku.⁵⁶

Međutim, Petrović navodi nešto drukčiju pretpostavku kad su posrijedi arhaizmi kao sinonimi. „Ako jezična jedinica koja se realizira kao arhaizam ima noviji aktualni oblik ili odgovarajuću zamjenu, na sinkronijskoj razini arhaizam i aktualna jezična jedinica mogu biti u sinonimičnome odnosu.“⁵⁷ Dakle, ističe da arhaizmi mogu biti u sinonimnome odnosu sa standardnim riječima. Ako jezična jedinica koja se ostvaruje kao arhaizam ima noviji aktualni oblik ili odgovarajuću zamjenu, na sinkronijskoj razini arhaizam i aktualna jezična jedinica mogu biti u sinonimičnome odnosu. U tom slučaju arhaizam ne može mijenjati pravila jezičnoga sustava ili norme. U odnosu na aktualne standardnojezične oblike,

⁵⁶Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 218-219.

⁵⁷Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 188.

arhaizmi mogu biti izrazni, semantički, strukturni i tvorbeni.⁵⁸ U primjeru koji slijedi navode se standardnojezični oblik i izrazni arhaizam, i to u književnome tekstu: „Ponajprije, već smo zaboravili lijepu hrvatsku riječ uboštvo – siromaštvo. Da, zaboravili smo, jer mnogi tu pjevaju „i tko trpi uboštvo!“. Riječ nije zastarjela, nego je – zaboravljena.“⁵⁹

⁵⁸Isto, str. 188-189.

⁵⁹Bonaventura, D.: *U plemenitu srcu*. Glas Koncila. Zagreb. 1990., str. 84-85.

6. VRSTE SINONIMA

6.1. Okazionalni sinonimi

Tafra definira okazionalnu sinonimiju kao vrstu sinonimije koja se nalazi u određenim situacijama i kod određenih pisaca, u čijim su djelima moguća miješanja svake vrste, pa čak i dvaju jezika. U tom se slučaju sinonimija mora proučavati na razini jednoga djela ili jednoga pisca i samo na takvim razinama funkcionira kao sinonimija. To najlakše možemo vidjeti na primjerima iz povijesne leksikografije. Kod Lanosovića pronalazimo *ocet*, *kvasina*, *sirćet*, a Belostenec ima *hiža*, *stan*, *kuća*. U današnjemu standardnom jeziku te riječi nisu sinonimi jer pripadaju različitim jezičnim sustavima, ali su ih onodobni leksikografi promatrali kao sinonime. Takav se tip sinonimije pojavljuje u starijoj hrvatskoj književnosti kao funkcionalno sredstvo za stvaranje naddijalektnoga književnog idioma.⁶⁰

Također, ističe da svaki autor može proizvoljno praviti sinonimne nizove. Naime, svaki čovjek ima u glavi svoj rječnik sinonima, pa su moguće čak i nemoguće sinonimizacije (davanje istoga značenja dvjema riječima koje su imale različito značenje) i desinonimizacija (davanje drugoga značenja jednome članu sinonimnoga niza). Međutim, autorska sinonimija nije sustavna pojava pa je zbog toga zanimljiva ponajprije stilistici, a manje leksikologiji.⁶¹

6.2. Frazemski sinonimi

Ako želimo definirati frazemske sinonime, potrebno je prvo utvrditi ulogu frazema u leksikologiji. Tafra navodi da se frazem kao višječlani oblik u govoru izražava kao zatvorena, gotova i stabilna cjelina čiji su svi članovi, ili neki od njih, doživjeli semantičku preobrazbu. Glavne su značajke frazema: frazem se kao višječlana jezična jedinica reproducira kao gotova tvorevina; frazemi u pravilu imaju

⁶⁰Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 217.

⁶¹Isto, str. 217-218.

čvrstu strukturu u kojoj su leksičke zamjene ograničene, a gramatičke ne unose značenjske promjene; najmanje jedan član frazema mora imati preneseno značenje; može se aktualizirati u svim sintaktičkim funkcijama u kojima se pojavljuju leksemi – na paradigmatskoj je razini može zamijeniti leksem, a na sintagmatskoj riječ. Frazem izražava jedan sadržaj, jedno značenje, koje može biti isto ili blisko značenju jednoga leksema.⁶²

Tafra tvrdi da se sinonimija u frazeologiji mora proučavati zasebno jer su u njoj sasvim drukčiji odnosi s obzirom na to da sastavnice gube svoju samostalnost. Tako nije moguća sinonimna zamjena riječi *cigla* riječju *opeka* u frazemu *neće ti cigla pasti na glavu*, ili *plafon* i *strop* u frazemu *probiti plafon*, ali je moguća zamjena *đavo* i *vrag* u frazemu *idi do vraga / do đavola*.⁶³

6.3. Tvorbeni sinonimi

U ovome ćemo se poglavlju još malo detaljnije pozabaviti tvorbenim sinonimima uzevši u obzir njihovu specifičnost.

Naime, Petrović raspravlja o razlikama između leksičke i tvorbene sinonimije s obzirom na to da se sinonimija u tvorbi riječi ne proučava na jednak način kao u leksikologiji. U sinonimskim parovima ili nizovima često se nalaze leksičke jedinice koje djelomično imaju identičnu tvorbenu osnovu. Petrović ističe da za istraživanje sinonimičnih odnosa u kontekstu nije previše nužno, a niti osobito korisno uzimati u obzir varijante jer se između *čitatelj* i *čitalac* ne uočava semantička ili funkcionalna razlika. Izuzimanje tvorbenih sinonima iz područja leksičke sinonimičnosti je opravdano, jer su tvorbeni sinonimi, za razliku od leksičkih, pravilne, sustavne tvorenice. Tvorbene varijante kao sinonimi konkuriraju samo izvan teksta, rijetko u tekstu; njihov je odnos dan na paradigmatskoj, a rijetko na sintagmatskoj razini.⁶⁴

⁶²Isto, str. 216.

⁶³Isto, str. 217-218.

⁶⁴Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 142.

Značenja su parnjaka u parovima *iščitati* – *pročitati* ili *ispisati* – *napisati* bliska i preklapaju se jer njihovi prefiksi označuju završetak radnje, izvršenje radnje osnovnoga glagola. Prefiksom *iz-* označuje se radnja koja dovodi do krajnjega rezultata. Značenje se glagola *napisati* također može definirati kao „završiti s bilježenjem slova na papiru“, ali između *ispisati* i *napisati* razlika u značenju ipak postoji, a odnosi se na sam način svršetka radnje: *ispisati* može označavati i potpuni završetak pisanja teksta kojemu se ispisivač više ne vraća, a kada ispisivač *napiše* određeni tekst, ne znači da ga je i zgotovio, odnosno pisanje priveo kraju.⁶⁵

Petrović naglašava da se glagol *pročitati* razlikuje od glagola *iščitati* u samome načinu ostvarenja cilja: tekst se u cijelosti može iščitati, ali se pri tome ne mora usvojiti i sadržaj teksta koji se čita. Dakle, glagol *iščitati* označava površnije izvršavanje radnje od glagola *pročitati*. Glagol *pojesti* označava istu radnju kao i *izjesti* – *završiti s konzumiranjem određene količine hrane*, a *pokipjeti* istu radnju kao *iskipjeti* – *prijeći gornji rub posude kipeći*. Međutim, razlika je u načinu na koji je završena radnja.

Petrović ističe i zanimljivost u slučaju kada se u kontekstu u sinonimnome odnosu pojavljuju imenice i njihove umanjenice. Premda imaju iste referente i sadržaji im se podudaraju, ipak se ne uzimaju kao sinonimi jer umanjenice označuju pomak u veličini, bića ili predmete koja su manja od prosječnih primjeraka iste vrste. Primjerice, *zbirka* i *zbirčica* označuju srodne predmete, ali se po veličini ipak razlikuju i ne možemo ih promatrati kao sinonime.⁶⁶

6.4. Kontaktni sinonimi

U ovome ćemo poglavlju definirati i objasniti kontaktne sinonime, odnosno dijalektalizme, vulgarizme i žargonizme. Dakle, kontaktni su sinonimi oni od kojih jedan leksem pripada hrvatskome standardnome jeziku, a njegov sinonimski parnjak ili drugi članovi sinonimskoga niza pripadaju područno obilježenome

⁶⁵Isto.

⁶⁶Isto, str. 142-143.

leksiku, npr. *magarac* prema *osel*, *tovar* i *kenjac*, *luk* prema *kapula*, *krumpir* prema *krtola* ili *jastuk* prema *vanjkuš*.⁶⁷

U nastavku ćemo se pobliže pozabaviti vrstama kontaktnih sinonima i pokušati doći do odgovora na pitanje mogu li kontaktni sinonimi uopće biti u sinonimičnome odnosu s riječima koje pripadaju normi hrvatskoga standardnoga jezika.

6.4.1. Dijalektizmi

Postoje dvojbe oko shvaćanja pojma sinonimije između riječi iz dijalekta i standardnoga jezika. Tafra ističe da u okviru dijasistema riječi iz svih dijalekata mogu ulaziti u međusobne sinonimijske odnose, pa su u tom slučaju *pirun* i *vilica* sinonimi. „U *Rječniku standardnoga jezika* to nisu sinonimi.“⁶⁸ Teritorijalna i vremenska raslojenost leksika sužavaju prostor sinonimiji, dok stilska raslojenost unutar standardnoga jezika ne bi trebala biti prepreka za sinonimijske odnose.⁶⁹

Petrović smatra da se specifičnost hrvatskoga jezika ogleda upravo u prožimanju standardnojezičnih oblika i dijalektizama, a govornici tu mogućnost izražavaju na različite načine. Ako autor teksta ne uzme u obzir činjenicu da većina čitatelja ne poznaje dijalektni oblik koji je uporabio u svojem iskazu, može očekivati da čitatelj njegovu poruku neće razumjeti ili će biti krivo interpretirana. Kako bi se izbjegao takav nesporazum, uz dijalektni oblik autor mora uporabiti standardnojezični ekvivalent, tumačenje ili kraću definiciju.⁷⁰

⁶⁷Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 216-217.

⁶⁸Isto, str. 217.

⁶⁹Isto, str. 217-218.

⁷⁰Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. 2005., str. 190-191.

6.4.2. Vulgarizmi i eufemizmi

Pitanje je koje se svakako nameće – mogu se li se vulgarizmi smatrati kontaktnim sinonimima. Ako potražimo vulgarizme u funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika, vidjet ćemo da razgovorni stil obiluje njima. Također, možemo ih naći i u književnoumjetničkome stilu, kao i u publicističkome stilu (*žuti tisak, radijske kontaktne emisije, kolumne, blogovi*). S obzirom na to da vulgarizmi ne pripadaju stilski neutralnome leksiku jer imaju dodatna konotacijska značenja, izrazito su stilski sniženo obilježene jedinice. Unatoč tome što ih pronalazimo i u pojedinim pisanim oblicima, vulgarizmi su neprikladni za pristojno izražavanje i uglavnom se pojavljuju u razgovornim oblicima.⁷¹ S obzirom na neprimjerenost vulgarizama, često se javlja potreba da ih mijenjamo, a tu do izražaja dolaze eufemizmi. Kuna eufemizme definira na sljedeći način: „Eufemizmi su oni jezični oblici, riječi i fraze za kojima se poseže u komunikaciji kada valja zamijeniti nepoželjne i situaciji neprimjerene i neodgovarajuće riječi koje izravno upućuju na referenta te imaju konvencionalno neugodne asocijacije.“⁷² Također navodi da je nedvojbeno kako je eufemizacija izvor stilističke sinonimije, a riječi i izrazi koji tako nastaju obogaćuju sinonimske nizove ili su temelj za izgradnju novih s obzirom na spomenuto proširivanje eufemizacijskih područja.⁷³

6.4.3. Žargonizmi

Da bismo mogli utvrditi sinonimne odnose, potrebno je prvo definirati žargonizme. Poći ćemo od definicije autorice Petrović koja tvrdi da se žargonizmi mogu definirati kao riječi ili izrazi koje koristi određena društvena ili socijalna skupina. Čine posebno zanimljiv sloj kolokvijalno markiranoga leksika koji je prostorno i vremenski ograničen. Žargonizmi uvijek označuju oporbu prema neutralnim i standardnim riječima i izrazima, a promjene se u žargonskome leksiku

⁷¹Isto, str. 194-195.

⁷²Kuna, B.: *Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku*. Fluminensia. 2007., str. 95.

⁷³Isto, str. 98.

odvijaju daleko brže nego u bilo kojem drugom jezičnom sloju. Kao primjer sinonimskoga odnosa između standardnojezičnoga oblika i žargonizma, Petrović navodi sljedeći primjer: “Začepi tu svoju glupu kantu!“, vikao je susjed na svoju ženu, misleći da zatvori usta.⁷⁴

Jezikoslovci se ne slažu oko toga treba li odnos između standardnojezičnoga oblika i žargonizma nazvati sinonimnim odnosom. Petrović podržava tu tezu, ali Tafra je opovrgava i ističe da ništa od razgovornoga stila ne ulazi u sinonimski odnos. Međutim, u *Rječniku sinonima* postoji kategorija *nef* (neformalno) koja obuhvaća sve izraze koji su sinonimni i koji se mogu rabiti u razgovornome stilu.

⁷⁴Isto.

7. PARONIMSKI ODNOSI

Paronimija je odnos dviju riječi istoga leksičko-gramatičkoga razreda, iste tvorbene porodice, slična značenja, ali međusobno isključive u istom kontekstu.⁷⁵ Paronimija se smatra paradigmatskim odnosom i za sada se promatra samo na razini leksema, a može se jednako kao i ostali paradigmatski odnosi promatrati i na drugim razinama.

Tafra tvrdi da se u tumačenju leksičkih odnosa u jezikoslovnoj literaturi najveći broj razilaženja odnosi na paronimiju te da je od svih leksičkih odnosa upravo paronimija najslabije obrađivana u jezikoslovnim člancima ili knjigama. U leksikologiji joj se ne posvećuje toliko pozornosti kao zasebnoj kategoriji, kao što se posvećuje ostalim pojavama koje su joj slične te još uvijek ne postoji jedna općeprihvaćena definicija paronimije.⁷⁶

Iako možemo naići na različite definicije, paronimija se uglavnom definira kao neka podvrsta homonima, njihova rubna pojava ili je s njima skoro pa izjednačena. Vrlo često ju se zamjenjuje s paronomazijom, figurom iskaza koja podrazumijeva igru riječima sličnima na planu izraza, a različitima na planu sadržaja, a ona potječe još od antičkih retoričara. Tafra smatra kako je izostavljanje istraživanja paronimije veoma iznenađujuće te bi joj se, zbog didaktičkih razloga kao uzroku čestih odstupanja od kodifikacijske norme, trebalo dati više pozornosti.⁷⁷

Zaključno, kod paronimije je najvažnije da se pojavljuje nekakva sličnost ili podudaranje izraza koji mogu biti istoga ili različitoga porijekla. Ta sličnost između riječi može biti ortografska, fonetska, a može se pojaviti u obliku homonimije ili lažnih prijatelja. Tafra tvrdi da je paronimija jezična univerzalija koja stvara jednake probleme u svim jezicima zbog sličnosti na sadržajnoj i na izraznoj razini. Važno je

⁷⁵Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 254.

⁷⁶Isto, str. 249.

⁷⁷Isto.

još jednom naglasiti da, iako se naziv *paronimija* koristi u hrvatskome jeziku, ipak je bliži naziv *bliskoznačnost*.⁷⁸

7.1. Paronimi

Paronimi su riječi istoga korijena i istoga leksičko-gramatičkoga i leksičko-semantičkoga razreda, koji su slični po izrazu i po sadržaju. Jedan je od najpoznatijih primjera paronimije ova rečenica: *Gore gore gore gore*.⁷⁹ Radi se o rečenici koja je potpuno u skladu sa svim gramatičkim pravilima te se sastoji od niza riječi koje se jednako pišu i izgovaraju, ali svaka od njih ima potpuno zasebno značenje. Važno je napomenuti i da je zvučna sličnost kod paronimije izuzetno važna, odnosno riječi kojima se postiže jak stilski učinak. To se može lako primijetiti u primjerima koje navodi Tafra: *hokus-pokus, čare-bare, drak-mrak-frac-brak-vrak-zrak*.⁸⁰

Prije nego što još preciznije utvrdimo što su to paronimi, potrebno je naglasiti što se njima ne smatra. Tafra tvrdi da paronimi nisu: raznoznačne riječi koje pripadaju dvama jezicima i koje su slične na izraznoj razini zbog istoga etimona, istoznačne riječi u dvama jezicima koje se različito izgovaraju, ali imaju istu etimologiju, riječi koje imaju pseudoetimološku sličnost, paradigmatički oblici jedne ili dviju riječi, riječi koje su nastale konverzacijom, leksemske dublete, riječi koje imaju dva gramatička lika, imena, homofoni i homografi koji nemaju nikakvu semantičku vezu.⁸¹ Riječi su, dakle, paronimi tek kada zadovoljavaju kriterije koji su navedeni u nastavku.

⁷⁸Isto, str. 255.

⁷⁹Isto.

⁸⁰Isto, str. 251.

⁸¹Isto.

7.1.1. Kriteriji

Devet je kriterija koje riječi moraju zadovoljiti da bi se uopće mogle smatrati paronimima. Prvi je kriterij da riječi pripadaju jednomu jeziku (smatra se da nema međujezične paronimije). Prema drugome kriteriju, riječi moraju pripadati samo standardnomu jeziku ili samo nekomu od organskih idioma, paradigmatiski se odnosi uspostavljaju unutar granica jednoga idioma. Također, zbog vremenske, prostorne i stilske raslojenosti potrebno je utvrditi potkriterije. Po trećemu kriteriju Tafra ističe da riječi moraju pripadati jednome vremenskome odsječku jer je paronimija činjenica sinkronijskoga stanja. Četvrti je kriterij da riječi pripadaju istomu leksičko-gramatičkome razredu da bi mogle biti zamjenjive u kontekstu. Po petome kriteriju, riječi moraju pripadati i istomu leksičko-semantičkome razredu. U okviru šestoga kriterija ističe da riječi moraju imati iste gramatičke kategorije, a tu se navodi primjer glagola *darivati* i *darovati* koji nisu paronimi jer nisu istoga vida. Sedmi kriterij sadrži pretpostavku da riječi pripadaju istoj tvorbenoj porodici (bitan je isti korijen riječi). Po osmome kriteriju, riječi moraju imati djelomično podudarnu fonološku strukturu. Na kraju, po devetome kriteriju, riječi moraju imati djelomično podudarnu semantičku strukturu.⁸²

U ruskoj literaturi, koja se također bavi istraživanjem paronimije, nailazimo na još jedan kriterij koji Tafra u svome radu ne navodi, a to je da paronimi moraju imati i jednake naglaske. Tek onda kada imaju jednake naglaske oni se mogu nazivati potpunim paronimima, a oni koji ih nemaju nazivaju se djelomičnim paronimima. Jednaki naglasci uvelike povećavaju potencijal zamjenjivosti, ali se ovaj kriterij u hrvatskome jeziku ne može smatrati uvjetom za uspostavu paronimijskoga odnosa zbog složenijega prozodijskoga sustava.⁸³

⁸²Isto, str. 252-254.

⁸³Isto, str. 255.

7.1.2. Podjela paronima

U nastavku rada pozabavit ćemo se podjelom paronima. Prva je podjela po tvorbi riječi, a druga podjela nastaje ovisno o vrstama riječi, semantičkoj kategoriji riječi, korijenu riječi, formi, značenju i leksičkoj spojivosti.

Prema tvorbi paronimi se mogu podijeliti u tri skupine: sufiksadni paronimi: *označenik/označilac*, *spasitelj/spasilac*, prefiksadni: *pojasniti/objasniti*, *okopati/opkopati* i korijenski paronimi: *crveniti/crvenjeti*. U najvećem broju, u hrvatskome jeziku, nailazimo na sufiksadne paronime i to one koji su tvoreni kao pridjevi.⁸⁴

Ovisno o tome pripadaju li paronimi istoj vrsti riječi, istoj semantičkoj kategoriji riječi, imaju li isti korijen, imaju li različitu formu i različito značenje te imaju li različitu leksičku spojivost, možemo ih također još podijeliti na: apsolutne, odnosno potpune paronime, nepotpune paronime i djelomične paronime.⁸⁵

Apsolutni paronimi su oni koji zadovoljavaju svih pet kriterija. Nepotpunim paronimima smatraju se oni čija su značenja jako bliska i kod kojih je teško razlučiti granicu između njih i sinonima. Oni paronimi koji ne zadovoljavaju baš nijedan kriterij nazivamo djelomičnim paronimima.

U literaturi često možemo naići na podjelu paronima na potpune i nepotpune. Tafrá navodi kako za nju ne postoje potpuni i nepotpuni paronimi, a pogotovo ne kvaziparonimi jer smatra da ako riječi ispunjavaju ranije navedene kriterije one su paronimi i tada nema govora o potpunim ili nepotpunim paronimima. Uvijek postoje neki izuzetci, koje onda jednostavno treba posebno istraživati. Kada govorimo o takvim izuzetcima koji su vezani uz paronime, to su parovi koji su granični s istokorijenskim sinonimima i antonimima.

Jedan je od načina na koji nastaju paronimi desinonimizacija, odnosno raspad sinonimijskih odnosa. Za razliku od sinonima koji dolaze u paru ili nizu,

⁸⁴Isto, str. 259.

⁸⁵Isto.

paronimi koji nastaju desinonimizacijom uvijek su parnjaci ili se mogu svesti na parove, u slučaju ako ih je više. Onda kada postoji sinonimna tvorba, postoji velika mogućnost za desinonimizacijom koja je među nekim izvedenicama češća, a među nekima rjeđa. Ovu pojavu najčešće susrećemo među pridjevima iz razloga što se velik broj njih tvori sinonimnim sufiksima. Kao mogućim uzrokom dvosmislenosti iskaza smatra se kada je izvedenica višeznačna. Tafra tvrdi da, „kako bi se rasteretila višeznačnost odnosnoga pridjeva, jezik pribjegava dubletnoj tvorbi. Tako su nastali pridjevi rodni i rodovski, a predlaže se i treći: rodovni.“⁸⁶ Oni su sinonimi s obzirom na to da su motivirani istom imenicom i tvoreni su sinonimnim sufiksima. Tako su desinonimizacijom nastala tri pridjeva i svaki od njih je preuzeo jedan dio semantičkoga sadržaja imenice rod.

Postoji velika sličnost i na izraznome i na sadržajnome planu između istokorijenskih sinonima i paronima te je zbog toga ponekad teško povući granicu između njih. Razgraničenje se može riješiti tek uz pomoć semantike i zbog toga je ne treba odvajati od tvorbe. Prema Tafri „čak i kad se zna da je posrijedi sinonimna tvorba, ne moraju i izvedenice biti sinonimi, a razlog leži upravo u desinonimizaciji“⁸⁷ koja je detaljnije objašnjena u sljedećem poglavlju.

⁸⁶Isto, str. 277.

⁸⁷Isto.

7.2. Desinonimizacija

Svaka veza koja postoji između dva leksema nije stalna i kada se jednom postavi odnos između leksema, to ne mora značiti da taj odnos mora trajati beskonačno jer su takvi odnosi podložni promjenama i dinamični su. Isto vrijedi i za sinonime; svaki uspostavljeni sinonimijski par ima mogućnost biti podvrgnut promjeni. Dakle, ako postoji tvorenje sinonima, tada zasigurno postoji i šansa da će doći do desinonimizacije, a ona je najčešća među pridjevima.⁸⁸

S obzirom na to da tvorbom nastaju nove riječi, tako se i sinonimi još nazivaju i tvorbenim dubletama premda ih većina jezikoslovaca ne svrstava u sinonimiju. Tako možemo navesti primjer Silića koji tvorbene dublete smatra varijantama.⁸⁹ Tafra smatra kako to gledište nije pogrešno jer se varijantama smatraju riječi čiji je sadržaj izrečen na dva načina. S druge strane, ako točku gledišta premjestimo na izraz tada se govori o tvorbenim dubletama, odnosno leksičkim sinonimima. Tako bi se varijantama na izraznoj razini, umjesto sinonimima, smatrali na primjer *kvakica i kvačica*.

Ograničimo li se na one sinonime koji su istokorijenski, odnosno kada se izvedenice tvore sinonimnim sufiksima, ne dolazi uopće u pitanje imaju li tada te riječi isto značenje ili ne. Tafra objašnjava da, „budući da upotreba jedne dublete u odnosu na drugu nema značenjsku razliku, obično standardni jezik daje prednost jednoj te se on druga sve manje upotrebljava, ili prelazi u drugi funkcionalni stil ili u supstandard. No, postoji način da se iskoristi taj tvorbeni potencijal. Naime, moguće je da se takve dublete počnu razjednačivati, desinonimizirati.“⁹⁰ Najčešće se desinonimiziraju termini kojih je jako puno jer u terminološkome sustavu postoji velika potreba za imenovanjem svakoga pojma. Također do desinonimizacije dolazi i zbog drugih razloga, kao što su težnja da se razjednači imenovanje živoga od neživoga, konkretnoga od apstraktnoga te aktivnoga i neaktivnoga.

⁸⁸Isto, str. 273-274.

⁸⁹Silić, J.: *Od rečenice do teksta*. Liber. Zagreb. 1984.

⁹⁰Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. 2005., str. 278.

8. PRIMJERI BLISKOZNAČNOSTI U OVOME RADU

U ovom ćemo se poglavlju pozabaviti nekim primjerima bliskoiznačnosti kojima smo se susreli u ovome radu, a koji su možda zadavali male nedoumice ili poteškoće.

Parovi koje ćemo promatrati su: *pozornost/pažnja, riječ/leksem, isti/jednak*. Ovom ćemo poglavlju pristupiti usporedno, a na osnovi podataka dostupnih u dvama rječnicima hrvatskoga jezika: *Rječniku sinonima* i *Velikom rječniku hrvatskoga jezika*.

Započet ćemo od *pozornosti* i *pažnje*. U *Rječniku sinonima* nalazimo sljedeće: **pozornost** – *f (slušati s pozornošću) rj. pozor, koncentriranost, koncentracija, usredotočenost, pomnja, budnost, napregnutost, (ne obraćaj pozornost) nef. ne abadaj, (izazivati pozornost u javnosti), pažnja, zanimanje, interes, zainteresiranost, odjek; pažnja* – *f 1 (godi im pažnja gostoprimaca) susretljivost, ljubaznost, uslužnost, pažljivost, kulturnost, obzir(nost), uvažavanje, 2 (pažnja!), oprez, pazi(te), slušaj(te), pozor, arh. posluh 3 (slušati s pažnjom) pozornost usp.*⁹¹

Iz navedenih rječničkih objašnjenja možemo vidjeti da su *pažnja* i *pozornost* bliskoiznačnice, no nikako zamjenjive u svim kontekstima. *Pozornošću* se preciznije izražavaju koncentracija i fokusiranost, dok ćemo *pažnju* upotrebljavati kada u svoj iskaz želimo više uključiti kulturu i manire.

U *Velikomu rječniku hrvatskoga jezika* pronalazimo objašnjenja riječi i leksema: **riječ** *ž (I -ju/-i, G mn riječi, D L I riječima) 1. glas ili skup glasova jednoga jezika kojemu je pridruženo neko značenje i za koji govornici dotičnoga jezika smatraju da predstavlja autonomnu jedinicu; najmanja cjelovita grafička i jezična jedinica koja odgovara predodžbi najosnovnije jedinice jezika, a djelomično i znaka za određeni pojam 2. a. govor, besjeda (uvodna riječ, pozdravna riječ) b. izlaganje mišljenja, sudjelovanje u debati, u diskusiji (nije mogao dobiti riječ) c. izjava, iskaz*

⁹¹Šarić, Lj., Wittschen, W.: *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb. 2008.

(njegova riječ protiv moje) **d.** čvrsto obećanje, (dati riječ, pogaziti riječ, biti od riječi); **leksem** *m* (*G leksema*), *lingv.* **1.** riječ kao strukturna činjenica nekog jezika (kuće + vlasnik – kućevlasnik) **2.** dio riječi koji nosi njezino osnovno značenje, najmanja leksička jedinica (stan u riječima stanar, stanovati, stanovnik, stanovnici); leksički morfem.⁹²

Iz navedenoga možemo vidjeti da su *riječ* i *leksem* poprilično ograničeno zamjenjivi s obzirom na to da *riječ* ima dosta šire značenje od *leksema*. *Leksem* je primjerenije rabiti kao leksikološki pojam.

Iz *Velikoga rječnika hrvatskoga jezika* donosimo i definicije *jednakoga* i *istoga*: **jednak** *prid.* (*odr. -i*) **1.** koji je po svemu isti (ovi televizori su isti); identičan **2.** koji je po svemu ravan, koji se može mjeriti (biti jednake snage) **3.** koji po svemu odgovara (o boji, stilu, kroju i sl.) *opr. drugačiji, različit, nejednak*; **isti** *prid.* **1.** koji nije drugi, upravo taj, istovjetan sa samim sobom **2.** koji nije drugačiji (*isti otac, ista majka; jedan te isti, taj isti isti (pojačano)*); *jednak, vrlo sličan* **3.** *admin.* (u ulozi pokazne zam. *taj u obilježavanju odnosa dviju imenica*) (*Molim vas prepokorno da preuzmete zapovjedništvo nad ovim garnizonom i da me razriješite iste dužnosti*).⁹³

Iz navedenih objašnjenja možemo vidjeti da iako su *isto* i *jednako* bliskoznačnice, nisu uvijek zamjenjive. Naime, dvije djevojke mogu imati *jednake* haljine, što ukazuje na to da su haljine identične po kroju, boji i svim ostalim značajkama, dok dječak može biti *isti* otac, ali podrazumijeva se da su to puno nepreciznije podudarnosti između oca i sina i da nikako ne mogu biti *jednaki*. Također, ne možemo mijenjati *isto* i *jednako* u izrazima poput *jedan te isti* jer je to ustaljeni izraz i nikako ne bi funkcioniralo da kažemo: *jedan te jednak*.

⁹²Anić. V.: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb. 2003.

⁹³Isto.

9. ZAKLJUČAK

U ovome su radu pobliže objašnjeni pojmovi bliskoznačnosti, sinonimije i paronimije u hrvatskome jeziku, odnosno koja je korelacija tih dvaju pojmova s bliskoznačnošću. Jezikoslovci nisu istoga mišljenja oko određenja pojma bliskoznačnosti te svaki od njih zadaje određene kriterije koje riječi moraju ispuniti kako bi postali sinonimima, a ista stvar je vezana i uz paronime. Također jezikoslovci se dugo vremena nisu mogli usuglasiti što je isto značenje, tako da je teško za očekivati da će se usuglasiti što je blisko, no moguće je da će većina njih bliskoznačnicama smatrati sve riječi iz tvorbene porodice jer imaju barem jedno zajedničko značenjsko obilježje. Međutim, u ovome se radu zastarjelice, strane riječi i kontaktni sinonimi opisuju u okviru sinonimije unatoč dvojbama jezikoslovaca. Svaki izraz koji je denotativno jednak s kojim drugim izrazom može se proučavati u okviru sinonimije i od te postavke polazi ovaj rad. Određivanje bliskoznačnosti može predstavljati problem jer se pojedini izrazi ne mogu u potpunosti poklopiti s drugim izrazima, ali kod istoznačnica toga problema nema. Ovdje je važno posebno istaknuti Branku Tafra koja se najviše koristila pojmom bliskoznačnosti i na neki način joj ga možemo pripisati.

Većina relevantnih autora, a posebno Tafra odbacuje podjelu sinonima na one prave i one neprave. Pokušamo li odrediti sinonime uvijek ćemo naići na nedoumice, a najlakše ćemo ih odrediti, ako se radi o istokorijenskim sinonimima. Također jako je tanka granica između paronima i istokorijenskih sinonima zbog velike podudarnosti i na izraznome i na sadržajnome planu među njima.

Nijedna literatura vezana uz sinonimiju i paronimiju ne odgovara na mnoge nedoumice i nejasnoće vezane uz ta dva pojma nego samo daje neki novi pogled na njih, odnosno pokušava promijeniti točku gledišta i na taj način pokušati riješiti njihovu problematiku. Iako je sinonimija više zastupljena u literaturi od paronimije, i dalje ju je potrebno neprestano istraživati i jasnije definirati te pokušati riješiti mnoge nedoumice.

10. LITERATURA

1. Anić, V. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb. 2003.
2. Barić, E. i dr.: *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb. 2005.
3. Barić, E. i dr.: *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 1999.
4. Blaževac, K., Vajs, N.: *Sinonimija i jednoznačni jezik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 1999.
5. Bonaventura, D.: *U plemenitu srcu*. Glas Koncila. Zagreb. 1990.
6. Kuna, B.: *Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku*. *Fluminensia*, 95-113. 2007.
7. Petrović, B.: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 2005.
8. Pritchard, B.: *O kolokacijskom potencijalu rječničkog korpusa*. *Filologija* 30-31. 1998.
9. Samardžija, M.: *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. Udžbenik za 4. razred gimnazije. Školska knjiga. Zagreb. 1995.
10. Silić, J.: *Od rečenice do teksta*. Liber. Zagreb. 1984.
11. Simeon, R.: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I. dio*. Matica hrvatska. Zagreb. 1969.
12. Simeon, R.: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. II. dio*. Matica hrvatska. Zagreb. 1969.
13. Šarić, Lj., Wittschen, W.: *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb. 2008.
14. Šarić, Lj.: *Kognitivna lingvistika i sinonimija: teorija i leksikografska praksa*. *Croatica et Slavica Iadertina* 7 (2): 305–325. 2011.
15. Tafra, B.: *Bliskoznačni odnosi u leksiku*. *Filologija*, (26), 73-84. 1996.
16. Tafra, B.: *Jezikoslovna razdvojba*. Matica hrvatska. Zagreb. 1995.
17. Tafra, B.: *Od riječi do rječnika*. Školska knjiga. Zagreb. 2005.

18. Tafra, B.: „Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoznačnosti.“ *Od fonologije do leksikologije: Zbornik radova u čast Mariji Turk*. Stolac, Diana (ur.). Sveučilište u Rijeci: Filozofski fakultet. Rijeka. 2018.
19. Težak, S: *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Globus. Zagreb. 1990.
20. Zgusta, L.: *Priručnik leksikografije*. Svjetlost. Sarajevo. 1991.
21. O hrvatskome jeziku, <http://ihj.hr/stranica/o-hrvatskome-jeziku/26/>, posjećeno: 30. srpnja 2021.